

Jedan zanimljiv bibliografski projekat

Poznati bibliofil Osman Asaf Sokolović (1883—1972.), bivši vlasnik bogate zbirke knjiga i manuskripata¹⁾ na našem i na orijentalnim jezicima, pripadao je grupi strastvenih amatera ljubitelja pisanog kulturnog nasljeđa. Pasionirani kolekcionar starih »čitaba« nije se zadovoljavao sakupljanjem knjiga. On je, istovremeno, pokazivao živo interesovanje za te literarne izvore, proučavao ih i o njima pisao. Tako je direktno ili indirektno prodirao i bogatio i naša — često vrlo oskudna i površna — znanja o štampanoj i pisanoj riječi i o njenoj kulturnoj ulozi u sredini u kojoj živimo. Naročito ga je privlačila literatura o Bosni i Hercegovini. Neumorno je, decenijama, tražio i za onom knjigom koja se izdavala u našoj užoj domovini, dajući pri tome prednost štampanoj građi čiji su autori bili bosanskohercegovački Muslimani. Ovakva opredeljenja stavljala su bibliofila amatera pred neobično složene zadatke i nametala potrebu za sistematskim bavljenjem i onim disciplinama čiji je predmet knjiga kao nosilac određenog sadržaja i kao materijalni objekat sa svojim ustaljenim dimenzijama. Jer proces izdavanja štampane građe Muslimana iz ukupnosti bosanskohercegovačke izdavačke štamparske produkcije uslovljen je ne samo stalnim praćenjem izvornog stvaralaštva našeg čovjeka u književnosti, umjetnosti i u drugim sferama života, nego i proučavanjem knjige u kojoj je to stvaralaštvo ovjekovječeno. A za takva proučavanja potrebna je istrajnost u utvrđivanju činjenica i sposobnost da se knjiga razumije i da se njen sadržaj i drugi tekstološki podaci dovedu u vezu sa pojavama i ličnostima

¹⁾ Kod Muslimana tradicionalno je njegovan kult pisane riječi i mnogi od njih, a naročito onaj obrazovaniji sloj, posjedovao je velike lične biblioteke. Pominjemo primjera radi biblioteke Muhameda Enveri Kadića, Mehmedbega Kapetanovića Ljubušaka, Hilmije Hatibovića, Muhameda Teufika Okića, Muhameda Dizdara, Mehmeda Handžića, Hamdije Kreševljakovića, Hamida Dizdara i mnoge druge. Poznate su i pojedine porodice u kojima se ljubav prema knjizi prenosila s pokoljenja na pokoljenje: Džetetići u Sarajevu, Korkuti u Travniku, Smailbegovići u Tešnju, Bašagići-Redžepašići u Zalom Palanci kod Nevesinja. Ova pojava u kulturnoj istoriji Bosne i Hercegovine nije do danas sistematski proučavana i trebalo bi joj, ubuduće, posvetiti mnogo više pažnje.

vremena. Tu se pružaju i mogućnosti objašnjavanja kojim povodom je knjiga nastala. Da bi se došlo do kraja u utvrđivanju tekstoloških i tipografskih podataka o njoj bibliofil amater traga i za izvorima i dokumentima nastalim u samoj akciji uobličavanja knjige kao jedinice izdavačke djelatnosti. U ocjenjivanju vrijednosti iskorištenih historijskih izvora i dokumenata o oblikovanju, umnožavanju i rasturanju knjiga ovaj strastveni amater rukovodi se modernim istoriografskim shvatanjima i ističe jednaku naučnu vrijednost i štampanom tekstu kao jednom od oblika ispoljavanja historijskih sadržina. I tako, postepeno, strastveni bibliofil kolekcionar²⁾ prihvata novu metodiku u radu. On postaje trezveniji i sistematskiji u traganju za činjenicama, izvlačeći iz njih određene pretpostavke i krčeći nove puteve u proučavanju knjige kao dokumenta o društvenom životu bosanskohercegovačkih Muslimana. U ovoj fazi njegovih istraživačkih napora rađa se i ideja o uobličavanju jednog cjelovitijeg bibliografskog pregleda literarnog stvaralaštva Muslimana u periodu od 1878. do 1948. g. Sačuvan je u rukopisu nacrt plana ovog bibliografskog priručnika. Pisao ga je sam Sokolović. U tom rukopisu priručnik nosi naslov »Muslimani i islam u jugoslovenskoj knjizi 1878 — 1948. (bibliografski pregled).« Tamo je navedeno preko 20 tema kojima je autor mislio obuhvatiti sva objelodanjena literarna ostvarenja Muslimana u tom vremenskom razdoblju. Da bi se detaljnije upoznali sa autorovom koncepcijom planiranog priručnika izbilježavamo sve teme onim redom kako ih je on u nacrtu naveo. U nacrtu plana teme teku ovim redom:

- 1) Uvod;
- 2) Muslimani pisci ćirilicom i latinicom;
- 3) Muslimani pisci arebicom;
- 4) Pseudonimi;
- 5) Zajednički pisci;
- 6) Nepoznati pisci, prevodioci i izdavači;
- 7) Edicije islamskih društava;
- 8) Izvještaji i edicije islamskih vjerskih ustanova;
- 9) Spomenice;
- 10) Dokumenti i memorandumi islamskih naroda;
- 11) Narodne pjesme i sevdalinke;
- 12) Kalendari;

²⁾ Proširujući svoja interesovanja na ovako složeno i do danas još dovoljno neobrađeno područje — s namjerom da pruži što potpuniju informaciju o stvaralačkim ostvarenjima bosanskohercegovačkih Muslimana tokom historijskog kretanja kulturnog života naroda naše Republike — Sokolović i dalje ostaje stvrastveni ljubitelj i pasionirani kolekcionar knjiga. O njemu je prije desetak godina zabilježeno u štampi da je znao samo za dvije stvari: učenje i kupovanje knjiga. Obišao je antikvarnice velikih evropskih gradova tragajući za starim orijentalnim knjigama i rukopisima. Posjećivao je mnoge stare ljude i kupovao sve što je bilo vredno i značajno... Tako radi punih šezdeset godina... (B. Bogdanović. Sarajevski »milionar« Politika, 1959., br. 16550, od 16. VIII).

- 13) Novine i revije;
- 14) Muslimani vlasnici ili urednici zajedničkih listova i revija;
- 15) Muslimani pisci na orijentalnim jezicima;
- 16) Muslimani pisci na evropskim jezicima;
- 17) Izjave i cirkulari pojedinaca i organizacija;
- 18) Muslimanska prosvjetna i ostala društva do 1908.g.;
- 19) Islamski pseudonimi pisaca nemuslimana;
- 20) Nekoja djela nemuslimana o islamu;
- 21) Zaključna riječ;
- 22) Abecedni popis pisaca;

Tema pod brojem 18 »Muslimanska prosvjetna i ostala društva do 1908. g.« nejasna je za bibliografiju. Kako ova disciplina isključivo vrši deskripciju štampanih dokumenata i opisom pruža podatak o njima i omogućuje njihovu identifikaciju, iz teme se jasno ne vidi da li se ovdje možda radi o izdavačkoj djelatnosti tih društava?

Literarna djelatnost bosanskohercegovačkih Muslimana bila je, kao što je poznato, predmet interesovanja i brižljivog proučavanja kako naših ljudi tako i stranaca. O tome nam je ostalo zabilježeno obilje bibliografske i kulturnoistorijske građe. Ali je, prema podacima kojima danas raspoložemo, O. A. Sokolović prvi čovjek koji je svojim bibliografskim radom »Muslimani i islam u jugoslovenskoj knjizi od 1878. do 1948. g.« pokušao da priredi jedan kompletan priručnik osnovnih bibliografskih podataka o toj djelatnosti Muslimana. Na žalost, ovaj njegov pokušaj nije realizovan. Poslije Sokolovićeve smrti on je sve do danas ostao, gotovo nepoznat, kao svojevrsan bibliografski projekat. Međutim, on je za nas neobično značajan. Da su, na primjer, postojali uslovi za njegovo ostvarenje, Sokolovićev »bibliografski priručnik« predstavljao bi danas vanredan prilog našoj vrlo siromašnoj bibliografskoj literaturi. Njegovom značaju doprinosi i to što obuhvata onaj vremenski period — austrougarsku okupaciju — u kome se, kako to kaže A. Purivatra, »moderni razvoj Muslimana odvijao u pravcu njihovog separisanja i odvojenog grupisanja, kao što je uostalom tekao i moderni razvitak Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini. Postojala su posebna muslimanska kulturna, prosvjetna, humanitarna, šta više i sportska i antialkoholičarska društva, posebne muslimanske čitaonice, posebni časopisi i novine, posebne muslimanske političke stranke, posebne štamparije, pa čak i posebne zadruge, novčani zavodi i banke...« Istina, Sokolović je u vremenu od 1955. do 1959. g. objavljivao dijelove svoga »Pregleda«. Ti dijelovi štampani su u nastavcima u Glasniku VIS-a, počev od 1955. pa do 1957. pod naslovom »Pregled štampanih djela na srpsko-hrvatskom jeziku Muslimana Bosne i Hercegovine od 1878 — 1948. godine«. Kasnije je, tj. 1957. g., štampan i posebni otisak ovoga rada. Bibliografska građa registrovana u Glasniku VIS-a raspoređena je po istim mjerilima kao i u nacrtu plana i obuhvata tačke 2, 3, 4, 5, 6 i 19 nacrtu sa nešto izmijenjenim redoslijedom. Raspored u Glasniku i u separatu teče ovim redom:

- Kratak predgovor;
- A) Djela pisana latinicom i ćirilicom;
- II Nekoja zajednički izdana djela;
- III Pseudonimi;
- IV Nepoznati pisci i prevodioci;
- V Islamski ili orijentalni pseunonimi nemuslimana;
- Dodatak;
- Alfabetски popis pisaca i prevodilaca (latinica i ćirilica);
- B) Djela pisana arapskim slovima;
- Alfabetски popis pisaca i prevodilaca (arebicom);
- Zaključna riječ o arebici.

U separatu su oba alfabetska registra štampana jedan za drugim na kraju teksta.

U 1959. g. štampan je, u brošuri na 14 stranica, nastavak »Pregleda« sa naznakom da je separat iz Glasnika VIS-a. Međutim, ovaj nastavak nije prethodno objavljivan u Glasniku. Ovdje su obuhvaćene tri tačke iz prednacrt (tačka 12, 13 i 14). I one su štampane u izmijenjenom redoslijedu u odnosu na nacrt:

- II Novine i časopisi u vremenu od 1878 — 1948. (sa kratkom uvodnom bilješkom);
- Muslimani vlasnici i urednici raznih posebnih ili zajedničkih listova;
- Takvimi (kalendari) — samo uvodna bilješka.

Na sve objavljene dijelove Sokolovićevog »bibliografskog pregleda« trebalo bi se ozbiljno osvrnuti i objektivno utvrditi stepen upotrebljivosti te izuzetno interesantne građe. Ali ovaj napis nema tu svrhu. On je ograničen na nekoliko informacija koje treba da skrenu pažnju na ovaj Sokolovićev poduhvat. Pa ipak, i površna analiza objavljenih dijelova Sokolovićevog »Pregleda« uvjeriće nas da se ovaj strastveni ljubitelj knjige prihvatio složenih zadataka koji su često prevazilazili njegove moći. Međutim, to ni malo ne umanjuje značaj njegova poduhvata. Radeći pod vrlo nepovoljnim uslovima i sa skromnim poznavanjem bibliografsko deskriptivne metodologije Sokolović je njemu svojstvenom upornošću, udario temelj jednom neobično korisnom poslu. Njegovo djelo treba nastaviti, a ono što je njemu pošlo za rukom da sabere i opiše moglo bi da posluži kao baza za dalji rad. Pri tome bi trebalo povesti računa o činjenici da je literarno stvaralaštvo bosanskohercegovačkih Muslimana integralni dio stvaralaštva naroda Bosne i Hercegovine. Potpuna evidencija o tom stvaralaštvu vodi se u opštoj bosanskohercegovačkoj bibliografiji. Onaj ko bi nastavio tamo gdje je Sokolović stao trebalo bi da uspostavi kontakte sa institucijom koja izrađuje opštu bosanskohercegovačku bibliografiju i da prethodno dobro razmisli o svim pitanjima vezanim za dalje sabiranje, opis i sređivanje građe. Pri organizovanju ovakvog posla treba se poslužiti iskustvima drugih. Prije prelaska na rad treba utvrditi šta je sve dosada urađeno u toj oblasti. Pomenuli smo da o literarnom stvaralaštvu Muslimana postoji obilje literature: monografija, članaka, zapisa i drugih priloga. U toj literaturi mogu se naći dragocjeni bibliografski podaci bez kojih bi nam opis

ostao nepotpun, a često i nepouzdan. Od ruskog naučnika A. Giljferdinga koji je prvi — jednom kratkom bilješkom o stvaralaštvu Muslimana u svom putopisu kroz Bosnu 1857. g. — obavijestio Evropu o toj literaturi, pa do Wenera Lehfelda koji je nedavno branio tezu o alhamijado-literaturi i o njoj napisao nekoliko interesantnih priloga, pred nama se pojavljuje impozantan broj naučnih radnika i publicista čije tekstove ne smijemo zanemariti pri utvrđivanju bibliografskih fakata o pisanom kulturnom nasljeđu koje su iza sebe ostavile ranije generacije Muslimana naše uže domovine.

SUMMARY

An interesting bibliographical project

The written word was traditionally cultivated by the Moslems in Bosnia and Herzegovina. Many among them, particularly those belonging to the educated class, possessed their own libraries with rich collection of books and manuscripts in Oriental languages and Serbo-Croatian language. Osman Asaf Sokolović (1883—1972) was owner of a such rich library. As a bibliophil amateur he tried to work out a complete bibliographic compendium of literary creation of the Moslems from Bosnia and Herzegovina. from 1878—1948. Some parts of this compendium were printed in »Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ«, Sarajevo, from 1955—1957 and as an independent work 1959.

